

In de jaren '80 van de vorige eeuw was, zoals reeds beschreven, op de tabaksplantages op Oost-Sumatra de regeling ingevoerd waarbij de van Java overgebrachte loonarbeiders strafrechtelijk aangepakt werden wanneer zij van de plantages wegliepen. Hun werk was er zwaar, hun leefomstandigheden waren hoogst primitief en aan hun medische verzorging werd aanvankelijk niets gedaan – van deze onder poenale sanctie gestelde werkkrachten stierf tot 1900 elk jaar gemiddeld ruim 7%. Nadien greep het gouvernement in: de medische zorg voor de contract-koelies kwam op gang en de sterftecijfers begonnen te dalen. Met dat al bleef hun bestaan moeilijk. Velen hadden op Java gehoor gegeven aan te gunstige voorstellingen van zaken door inheemse ronselaars (dezen kregen een premie per geronselde werkkraft) – allen kwamen, al of niet door hun gezinnen vergezeld, op Sumatra in een landstreek terecht waar zij de bescherming die op Java van de *desa*-gemeenschap uitging, ontbeerden. Zij werden gehuisvest in loodsen en werden bij hun werk hard aangepakt door de inheemse opzichters, de *mandoers*, die op hun beurt onder druk stonden van de laagstgeplaatste functionarissen van de Europese cultuurmaatschappijen: veelal pas uit Nederland gearriveerde jongemannen van wie de meesten er geen moeite mee hadden, de jegens de inheemsen hardvochtige normen van de Europese samenleving in het nogal rauwe gebied van Deli over te nemen.

Op Java hadden de Nederlanders hun eigen samenleving als het ware toegevoegd aan de aloude inheemse waarmee zij op tal van wijzen rekening moesten houden – op Sumatra's oostkust hadden zij, met steun van de regionale sultans, een nieuwe samenleving doen ontstaan waarin het maken van winst nagenoeg ongeremd werd nagestreefd. Het kwam vaak voor dat geronselde arbeidskrachten er van door gingen; werden zij gepakt, dan werden zij eerst enige tijd gevangengezet en vervolgens geseseld, alvorens onder bewaking te worden teruggevoerd naar de onderneming waaraan zij contractueel verbonden waren. 'In feite', aldus in zijn herinneringen de Indonesische journalist Mochtar Loebis (zijn vader was districtshoofd in een deel van Sumatra waar op de theeplantages de poenale sanctie gold), 'was dit contract-koelie-systeem slavernij onder een dekmantel.' Loebis was tien jaar oud toen hij op de binnenplaats van de plaatselijke gevangenis drie koelies zag geselen die op een thee-onderneming een Nederlandse functionaris hadden gewond en er vervolgens vandoor waren gegaan. Volgens ambtelijk voorschrift vond de geseling plaats in aanwezigheid van een inheemse dokter, de Nederlandse controleur en diens chef, de assistent-resident. 'Meer nog dan wat ik zag, was het', schrijft Loebis,